

LIČKA DRUŠTVA ZA POLJEPŠANJE MJESTA – POČECI ZAŠTITE LIČKIH KULTURNIH I PRIRODNIH OSOBITOSTI

LIKA'S ASSOCIATIONS FOR THE LANDSCAPING OF THE PLACES – THE BEGINNINGS OF THE PROTECTION OF CULTURAL AND NATURAL FEATURES

Ivan Brlić

Institute of Social Sciences Ivo Pilar,
Regional Centre Gospić,
Gospić, Croatia
ivan.brlic@pilar.hr

Primljeno/Received: 14. 5. 2014.

Prihvaćeno/Accepted: 11. 12. 2014.

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

UDK / UDC 553.623 (497.3) Lika (091)

Sažetak

Iako su težište i bitne sastavnice ovog rada postojeća društva koja su svojim djelovanjem nastojala utjecati prvenstveno na estetsku vizuru mjesta i bližeg okoliša, naglasak je i na okolnostima u kojima su ta društva djelovala te prostor koja su obuhvaćala. Upravo je lički okoliš stoljećima prožet surovim promjenama klime, vegetacije ali i ljudskih prilagođavanja prirodnim datostima. Lički kraj je, kao niti jedan drugi, sinergijski bio vezan uz ljude koji su bili s okolišem ne samo iz ekonomskih potreba već iz silnog poštivanja prema okolišu kao ravnopravnom dioniku životnog puta na Zemlji. U Lici su postojale planske intervencije u okolišu još u razdoblju Vojne krajine. Posebno je značajan poduhvat austrijskog generala i vojskovođe Gideona Laudona koji je 1750. godine planski posadio gaj na pjeskovitom Krbavskom polju. Na području Like i Podgorja osnovano je deset društava za poljepšanje i uređenje mjesta i okolice. Ova društva su imala ekonomski interes jer se pažljivim uređenjem mjesta nastojalo privući i zainteresirane strance, a lijep gradski okoliš bio je dokaz napretka i civilizacijskog odnosa prema prirodnom i kulturnom okolišu.

U radu se prvenstveno ocrtavaju djelovanja ovih društava, njihovih članova i koraka koje su poduzimali u estetskom uređenju i ekološkoj svijesti. Stoga je cilj rada prezentirati i argumentirati koji su stvarni učinci djelovanja društava za poljepšanje mjesta i okolica, a koliko su to bile samo formalne inicijative jednog uskog dijela građanske elite.

Ključne riječi: društva za poljepšanje mjesta, zaštićena područja u Lici, deforestacija

Key words: Associations for landscaping, protected areas in Lika region, deforestation

1. UVOD - PROMJENE U LIČKOM OKOLIŠU TIJEKOM POVIJESTI

Lika kao rijetko koja geografska regija posjeduje iznimno sačuvan i vrlo vrijedan prirodni okoliš. Riječ je o prostoru koji je stoljećima odolijevao raznim oblicima devastacije jer je vladao sklad s ličkim okolišem.

Stoljećima je prostor između Kapele na sjeveru i rijeke Zrmanje na jugu bio divlji i netaknuti okoliš kroz koji se odvijala važna komunikacija između panonsko-srednjoeuropskog areala i jadransko-mediteranskih morskih luka. Područje Like jest krški prostor koji je zbog velikih te tamnih i neprohodnih šuma francuski političar i književnik Montesquieu opisao kao krajolik koji je priroda oblikovala da bi nas plašila.¹

¹ HALIKOWSKI – SMITH, Stefan, »Od Vojne granice do Nacionalnog parka: otkriće Plitvičkih jezera«, u: *Triplex confinium (1500 - 1800): ekohistorija*, Split, 2003., 213. Usp. FRAS, Franjo Julije, *Topografija Karlovačke vojne krajine — Mjestopis iz 1835. godine*, Gospić, 1988., 420.

Unatoč izrazito nesigurnom području, budući da su se na prostoru povijesne Like i Krbave odvijali česti sukobi triju različitih civilizacijskih oblika, na ličkom ozemlju živjelo je relativno mnogobrojno stanovništvo vlašskog i bunjevačkog podrijetla. Ličko stanovništvo podrijetlom je iz različitih kulturoloških i gospodarskih krugova i samim time različitih odnosa prema okolišu. Tako su područja koja su se nalazila pod osmanskom vladavinom relativno pasivno antropološki djelovala na lička polja, dok su stočari s dinarskog areala značajno mijenjali okoliš, posebice šumske zajednice.² Proces deforestacije, posebice velebitskih šuma, trajao je gotovo do današnjih dana. Tako su te promjene okoliša prema Josephu Wesselyju prvenstveno rezultat sprege ljudskih³ i, naravno, klimatsko - geoloških faktora. Negativni procesi kao što je nestanak šuma, nepogodna tla, razvoj papratnih zajednica, širenje erozije i bujica uzroci su vrlo rane zakonske regulative radi njihova zaustavljanja. Stoga se može kazati da su se na tlu Like isprepletala djelovanja prirode, ali i ljudskih nastojanja da ovlada okolišem. Samim time neupitan je međudnos čimbenika okoliša i ljudskog djelovanja u kojem je ipak glavnu riječ imao sam okoliš pružajući materijalne resurse za ekonomski razvoj.⁴ Isto tako, lička povijest okoliša satkana je od ključnih dimenzija političke, ekonomske i kulturne povijesti⁵ jer su se upravo na ovome prostoru izmjenjivale vojne, agrarne i prosvijećene djelatnosti koje su mijenjale ljudsku svijest i perspektive prema okolišu. Takva sinergijska djelovanja vidljiva su sredinom 18. stoljeća kada su formirane prve zakonske mjere u očuvanju ličkog okoliša. Paralelno sa zakonskom legislativom započeti su prvi vidljiviji koraci u suzbijanju kiselosti ličkih polja. Dva značajna planirana ljudska djelovanja u tadašnjoj Ličkoj pukovnji, Laudonov gaj u blizini mjesta Bunić i park šuma Jasikovac u Gospiću, temeljni su primjer vojno-krajiških intervencija u prirodi. S druge strane, i dalje je područje Ličke i Otočke pukovnije bilo područje podvrgnuto namjernom gospodarskom osiromašivanju i sve je bilo podređeno vojnim djelatnostima bez organizirane agrarne politike. U novovjekovnim stoljećima takvim odnosima prema čovjeku i okolišu produbljivali su se jazovi između bogatih i siromašnih, nepismenih i učenih, hajduka i legalista. Također, nastavljena je i daljnja slaba prometna povezanost. Izuzetak su bile novoizgrađene prometnice koje su vodile prema pomorskim lukama, ali uz njih nisu bili dopuštene trgovačke i obrtne djelatnosti. Osim političkih i gospodarski represivnih odluka i pravila, prostor Like je, posebice u literaturi i znanosti, doživljavao i opisivan kao stanište zvijeri i područje surovih klimatskih promjena, te često atribuiran kao »austrijska sibirija«. Uzroci te imagološke percepcije često su se povezivali s činjenicom da je Lika na granici Carstva i poprište čestih ratnih sukoba i migracijskih procesa.

Iz prijašnjih odlomaka jasna je i nedvojbeno činjenica da je prostor Like često bio mijenjan pozitivnim i negativnim utjecajima koji su definirali i čovjekov odnos spram okoliša. Dok je najveći broj stanovnika morao preživljavati iz dana u dan, samim time ne razvijajući ekološku svijest o okruženju u kojem živi, dotle su, zahvaljujući kvalitetnim zakonima, određeni profesionalni djelatnici u Lici razvijali nove metode u pametnom gospodarenju i zaštiti prirodnog okoliša. Usporedno s razvijanjem legislativnih obrazaca za zaustavljanje procesa deforestacije i deagrarizacije počinju se uključivati istaknuti intelektu-

² Promjene u okolišu na prostoru Like više od pola stoljeća predmet su dubinskih istraživanja brojnih i raznih istraživača i znanstvenika. Posebno se to odnosi na područje planine Velebit i njezinih šuma o kojima su pisali ROGIĆ, Veljko, »Velebitska primorska padina«, u: *Geografski glasnik*, 20(1958), 53-101., te Nataša ŠTEFANEK, Karl KASER i Anna Marie GRUENFELDER s radovima u navedenom zborniku *Triplex confinium (1500 - 1800): ekohistorija*. Kako je rad ipak sadržan ponajviše u temi nastanka i djelovanja društava, korištena je samo najnovija literatura koja propituje promjene u okolišu na području Velebita, ali i na drugim ličkim područjima.

³ Šumarski stručnjak Joseph Wessely vrlo temeljito i slikovito opisuje uzroke nestanka velebitskih šuma: *Pa pošto se ništa ljudski nije uradilo, da se uvede umno ratarstvo i stočarstvo, i pošto se nije obrtna radinost zametnula, da bude narodu novi izvor privrede; pošto se je dapače izdašnjim gradjenjem drumova, tih glavnih fizičnih nosilaca kulture, do jače oklievalo, to nije nikakvo čudo, što je i danas u hrvatskoj primorskoj krajini sve onako i isti onaj najniži stepen kulture, koji je bio prije dvjesta godina uz tu jedinu razliku, da se je pučanstvo dosle potrostručilo, da je ondje puno veća sirotinja zavlada i da je sve ono primorje sam pusti goli kamen, koje se poput strašila daleko preko mora bieli i biedeć spominje grehove naših predaka.*

WESSELY, Joseph, *Karstgebiet Militär-Kroatiens und seine Rettung dann die Karstfrage überhaupt (Kras hrvatske krajine i kako da se spasi za tiem kraško pitanje uploške)*, Zagreb, 1876., 9.

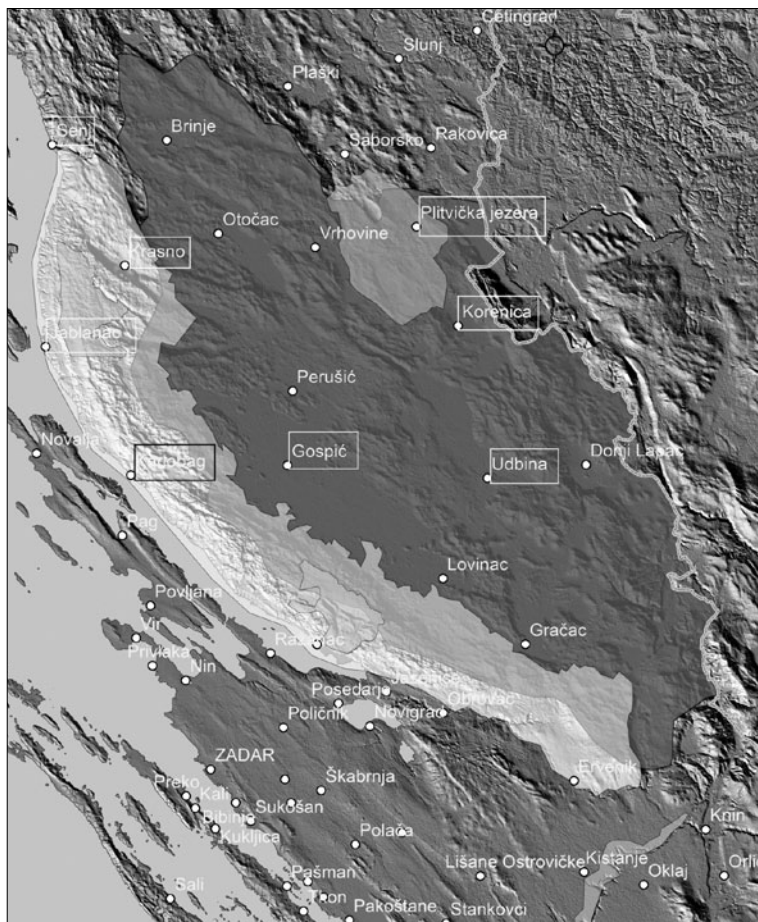
⁴ EDEN, Sally, »Okoliš«, u: *Kulturna geografija, kritički rječnik ključnih pojmova*, (David Atkinson, Peter Jackson, David Sibley, Neil Washbourne ur.), Zagreb, 2008., 93 - 94.

⁵ HUGHES, J. Donald, *Što je povijest okoliša?*, Zagreb, 2011., 125.

alci i zaljubljenici u prirodu koji su u okviru mogućnosti pridonijeli zaštiti ličkog okoliša. Jedan od prvih zakona o reguliranju šumskih zajednica u Vojnoj krajini i samim time i na području Ličke i Otočke pukovnije bio je tzv. Šumarski red iz 1755. godine. Samim time nastojalo se uvesti red u drvarenju, zabranilo se neplansko krčenje te se naplaćivala šumska šteta. Krajišnici su smjeli uživati šumsko dobro uz uvjet da vrše u svako doba vojnu djelatnost. Deset godine kasnije donesen je i prvi planski zakon o sanaciji šuma i to sve u duhu nove merkantilističke ekonomije.⁶

Spomenuti Joseph Wessely zasigurno je najveći stručnjak za krš koji je otkrio ključne uzroke deforestacije planinske površine. Osvrće se i na mentalitetske distinkcije koje su pomogle u konstantnoj nebrizi jednog velikog dijela stanovnika o prirodnom okolišu. U svojoj epohalnoj knjizi tako je taktizirao u opravdanim optužbama upućenim novim stanovnicima, te stoga piše: *Ni temeljnih uvjeta kulture nema u te daleko zaostale svjetine, nema vjere u to, da što vrijedi ta kultura, nema dosljedne radinosti, nema samosvojne inicijative, nema pozira na prošlost i budućnost, njoj je to još ciljem, da ništa ne treba, ona žive samo bližnjem trenutku, a radi samo, jer joj to glad ili stariji zapovijeda.*⁷ Iako je riječ o imagološkim opservacijama koje su ipak napisane od strane stranog učenjaka koji nije duži vijek proveo na području Vojne krajine te samim time nije mogao uvidjeti koji su stvarni razlozi ekološkom nemaru ondašnjih krajišnika, one su budućim stanovnicima Like djelovale stimulirajuće da se institucionalno posvete uređenju i očuvanju prirodnog i kulturnog okoliša. Konkretni potezi u očuvanju okoliša u Lici, osim Inspektorata i školskih vrtova, sve su se više ostvarivali i od strane novih društava. Nositelji novih odnosa prema prirodi, umjetničkom i glazbenom izričaju bili su nekadašnji vojni dužnosnici, sada obnašatelji važnih administrativno-upravnih poslova, kao i

edukativnih procesa. Od brojnih istaknutih osoba koje su pomogle u očuvanju ličkog okoliša valja spomenuti Gustava Janečeka – utemeljitelja Društva za poljepšanje Plitvičkih jezera i Alfonsa Kaudersa - najistaknutijeg ravnatelja Inspektorata za uređenje kraša. Mnogi istaknuti iseljenici i intelektualci pomogli su razvoju zaštite šumskih zajednica i uopće poboljšanju agrarnih djelatnosti, a ujedno su bili i članovi društava za poljepšanje osnovanih krajem 19. stoljeća uslijed novih mogućnosti institucionalnog organiziranja.

Karta 1 *Prostor Like, najznačajnijih zaštićenih područja (Nacionalni parkovi Plitvička jezera, Sjeverni Velebit i Paklenica), kao i mjesta u kojima su postojala društva za poljepšanje i uređenje mjesta.*

⁶ GRUENFELDER, A. M., 2003: 370 – 372.

⁷ WESSELY, J., 1876: 9.

2. DRUŠTVA ZA POLJEPŠANJE U LICI⁸

Društva za poljepšanje mjesta rezultat su novog gledišta prema okolišu koji se progresivno razvijao na prostoru Zapadne Europe od 1860-ih godina. Postupnim ukinućem vojno-krajiškog sustava na tlu Like, Krbave i Podgorja i uspostavom nove teritorijalno-upravne jedinice Ličko-krbavske županije, stvoreni su preduvjeti za nove odnose prema gradskom, prirodnom i kulturnom okolišu. U radu je posebno prikazano djelovanje Društva za poljepšanje i uređenje Plitvičkih jezera jer je riječ o društvu koje nadilazi lokalno djelovanje i važnost. Riječ je o nacionalnom društvu čiji su članovi svojim djelovanjem kulturno i gospodarski pomogli u razvitku plitvičkog kraja.

2.1. Primarni ciljevi novoosnovanih društava za poljepšanje mjesta

Društva ovog karaktera imala su nekoliko temeljnih zadataka u razvoju i zaštiti okoliša kojega su zastupale. U prvom redu to je racionalno uređenje vrtova, šetališta i parkova, zatim agilnija turistička promidžba pomoću raznih tiskanih sadržaja, očuvanje okoliša i tradicijskih znanja i običaja, potom znanstveno proučavanje flore i faune, te razvoj planiranog zimskog i ljetnog turizma. U razdoblju od 1893. do 1934. godine na prostoru Like utemeljeno je ukupno devet društava za poljepšanje i uređenje mjesta od kojih su dva imala sjedište izvan Like. Na karti 1. vidljivo je u kojim mjestima su društva bila osnovana. Primjećuje se da su prostorno bile dobro disperzirane, a u fokusu njihova djelovanja bila su okolišno vrlo atraktivna područja. Upravo su netaknuta priroda, tradicijska znanja, sve veći broj obrazovanih ljudi, razvoj planinarstva i organizirano gospodarenje šumskim zajednicama bili preduvjeti za uključenje jednog dijela stanovnika ličkih mjesta u organizirano djelovanje putem novih oblika udruživanja - Društva za poljepšanje i uređenje mjesta.

2.2. Plitvička jezera - Društvo za uređenje i poljepšanje Plitvičkih jezera i okolice

Najstarije ličko građansko društvo - Društvo za poljepšanje Plitvičkih jezera utemeljeno je u Zagrebu 1893. godine. Plitvička jezera su zasigurno jedno od najljepših mjesta u Hrvatskoj. U vrijeme Vojne krajiine Plitvička jezera točno su locirana i opisana u priručnicima, a od polovice 19. stoljeća provodi se više planiranih akcija kojima bi se taj kraj što više približio svijetu. Prvu turističku kuću podigli su krajiški časnici 1861. godine na Velikoj poljani nad Kozjakom. Dugo vremena ona je ostala jedino mjesto koje je putniku i turistu pružalo mogućnost odmora. Budući da nisu postojali uređeni putevi/prometnice koje bi vodile do Plitvičkih jezera, a istovremeno je riječ o iznimnoj prirodnoj baštini, nekoliko poznatih ličnosti iz hrvatskog kulturnog i političkog života odlučilo je osnovati društvo koje bi upravo imalo ulogu otvaranja, do tada nepoznatih ljepota, Plitvičkih jezera svijetu. Tako je u Zagrebu 1893. godine osnovano Društvo za uređenje Plitvičkih jezera, i to sa zadatkom *da se na Jezerima stvore prilike za primanje i boravljenje velikoga svijeta, da se trajno očuvaju krasote jezera i okolice, da se prouče prirodne prilike toga kraja* kako je to zabilježeno u društvenim pravilima.⁹ Upravni odbor Društva za uređenje Plitvičkih jezera imao je sjedište u Zagrebu na Akademijском trgu, br. 7. Prvi predsjednik društva, kasnije i počasni predsjednik bio je ban Ladislav Pejačević. Mnogi su poznati hrvatski učenjaci i političari bili ne samo članovi nego i predsjednici društva.¹⁰ Već je spomenuto da je prvi predsjednik bio ban Ladislav Pejačević, zatim su predsjednici bili Ivan vitez Trnski i Miroslav grof Kulmer.

Društvo je osnovano u maloj saborskoj dvorani u Zagrebu 1893. godine, a svrha mu je bila *da riječju i činom podupire uređenje i poljepšanje Plitvičkih jezera i okolice, kako bi se na jezerima stvorilo ljetište i lječilište u velikom stilu, te veliki svijet upoznao s njihovim krasotama*.¹¹ Analizirajući pravila

⁸ Lička društva za poljepšanje mjesta sastavni su dio mog doktorskog rada Građanske udruge u Lici od 1860. do 1940.

⁹ *Pravila društva za uređenje i poljepšanje Plitvičkih jezera i okolice u Hrvatskoj*, Zagreb, 1893.

¹⁰ U arhivskom gradivu ovog društva zabilježeni su članovi upravnog odbora za 1896. godinu. To su bili predsjednik Ladislav grof Pejačević, Daubachy pl. Stjepan, Otto Frangeš, Milan Eisner, Josip Havaš, A. dr. Heinz, tajnik Levin pl. Horvath.

¹¹ *Pravila društva za uređenje i poljepšanje Plitvičkih jezera i okolice u Hrvatskoj*, Zagreb, 1893.

uočava se jednaka precizna pravna konstrukcija svojstvena i svim drugim tadašnjim društvenim pravilima. Pravila društva pod kontrolnim brojem 48.630/1893. u ime Kraljevske hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, Odjela za unutarnje poslove potvrdio je 20. listopada 1893. godine tadašnji ban gorf Károly Khuen - Héderváry. Društvo je tiskalo i šest brojeva časopisa naslova *Plitvička jezera - Les lacs de Plitvice* koji je izlazio 1897. godine. U prvom broju uredništvo jasno navodi razloge utemeljenja ovog društva. Tako piše: *Kad nam domovina obiluje toli krasnim krajevima, nije li onda opravdana težnja našega društva, da se ovi krajevima, a u prvom redu Plitvička jezera, pristupnim učine stranom i domaćem svijetu, da se ovdje uredi sve, što je u današnje doba neobhodno potrebno razmaženom svjetskomu putniku i čovjeku, koji u božjoj prirodi traži lieka, mira i oporavka.*¹²

Godine 1897. u društvo je bilo učlanjeno više od 1 100 članova od kojih je bilo i 136 članova utemeljitelja. Društvo je u kratkom periodu nastojalo velikim investicijama što ljepše urediti okoliš Plitvičkih jezera, s ciljem da Plitvička jezera posjeti što veći broj posjetitelja iz cijeloga svijeta zbog čega se ubrzo našlo u financijskim poteškoćama. Već krajem 1897. godine dug je iznosio 4 000 forinti.

Jedan od razloga vrlo ranog negativnog financijskog poslovanja društva jest i ulaganje u izgradnju značajnog turističkog objekta. Tako je Upravni odbor društva donijelo 1895. godine odluku o izgradnji društvenog hotela troškom od 70. 000 forinti. Hotel je bio izgrađen u blizini jezera Kozjak na lokaciji Velika Poljana te je imao kapacitet 40 soba s velikom blagovaonicom i terasom, čitaoničkom sobom s bilijarom i tornjić vidikovcem.¹³ Godine 1906. sagrađen je veliki hotel nad Kozjakom, unaokolo su prokrčene staze, posvuda su se izgradili prilazi, istaknuti su natpisi važnijih mjesta, izgrađeni su prijelazi preko slapova i dr. U to vrijeme Upravni odbor društva donosi odluku o podizanju ljetnikovca, te regulacijski plan. Društvo je redovito obavještavalo preko hrvatskih i ličkih tiskovina o planiranim izletima na kojima su sudjelovala i društva s područja Like poput pjevačkog društva »Velebit« iz Gospića.¹⁴ Izleti su bili višednevni i obično su ih pohodili članovi društava i imućniji građani i plemići. Kroz izlete njegovala se istinska ljubav prema prirodi kao i prema zavičaju i domovini. Jedan od osnivača - Dragutin Franić održao je u prostoriji Hrvatske čitaonice u Gospiću predavanje i opisao projekte vezane uz očuvanje prirodnih ljepota Plitvičkih jezera. Time je nastojao privući zanimanje lokalnog ličkog stanovništva da ravnopravno sudjeluje u razvoju društva.¹⁵ Društvo je i dalje ulagalo velika sredstva u uređenje Plitvičkih jezera koja nisu u početku donosila financijsku dobit, pa je društvo i dalje poslovalo s gubicima. Unatoč negativnom poslovanju članovi društva su svojim angažmanom i dalje širili informacije o ljepotama i važnosti Plitvičkih jezera ne samo u Hrvatskoj već i u svijetu. Tako je broj posjetitelja svake godine bio u porastu. Međutim, strani ulagači bili su svjesni ne samo turističkih potencijala nego i industrijskog i gospodarskog bogatstva područja Plitvičkih jezera. Tako je jedan konzorcij iz Beča početkom 1914. godine imao idejni projekt prema kojemu bi se na Plitvičkim jezerima sagrađila hidrocentrala pritom ne vodeći računa o katastrofalnim posljedicama za okoliš i čovjeka. Jasan glas protiv takvih korporativnih inicijativa dalo je i Društvo za uređenje i poljepšanje Plitvičkih jezera. Društvo je čak zatražilo od Hrvatskog sabora da donese zakon po kojem će Plitvička jezera zauvijek ostati kao »hrvatski narodni perivoj«. Od tada javnost pozornije prati javni odnos prema Plitvičkim jezerima.

Za vrijeme Prvoga svjetskog rata Društvo za poljepšanje Plitvičkih jezera nije prestalo djelovati, ali je od strane turista zabilježen smanjeni interes za plitvičke prirodne ljepote. Društvo je pozitivno egzistiralo prvenstveno zahvaljujući državnom zajmu od 16. 000 kruna Iz tog perioda nema podataka da je bilo investicija u izgradnju nekretnina, što očito ukazuje da društvo nije uspjelo na duže vrijeme sačuvati pozitivne godišnje rezultate. Uslijed ratnih događanja i zakonske zabrane iz 1914. godine, Društvo nije bilo jače aktivno. Tek dvije godine nakon završetka rata, 1920. godine dolazi do ponovnog društvenog djelovanja.

¹² »Uredništvo ne vidi razloga, ako Švicarsku posjeti veliki broj turista, da i Plitvička jezera ne postanu u dogledno vrijeme turistička meka tadašnje Hrvatske«. *Plitvička jezera - Les Lacs de Plitvice*, 1. svibanj 1897., 2.

¹³ *Vodj*, Plitvičkih jezera i prospekt za otvoreni hotel »Društva za uredjenje Plitvičkih jezera«, Zagreb, 1897. 22.

¹⁴ »Svečanost na Plitvičkim jezerima«, *Hrvat*, Gospić, 20. svibnja 1896., 2.

¹⁵ »Uređenje Plitvičkih jezera«, *Ličke novine - list za politiku, prosvjetu i gospodarstvo*, 18. ožujka 1920., 3.

Na 29-oj redovnoj godišnjoj skupštini pod predsjedanjem novog predsjednika grofa Kulmera izglasana su promijenjena društvena pravila. Društvo se i dalje zvalo Društvo za uređenje i poljepšanje Plitvičkih jezera i okolice u Zagrebu.¹⁶ Iste godine članovi i poznati imućni Zagrepčani i Ličani odlučili su da se uz Društvo treba osnovati i dioničko društvo Plitvička jezera. Poduzeće Plitvička jezera d.d. dobilo je od strane Društva za poljepšanje Plitvičkih jezera nekretnine i hotel na Plitvicama. Utemeljitelji su omogućili početnu temeljnu glavicu društva sa 20 000 000 dinara.¹⁷

Članovi društva nastojali su ostvariti i još jednu zanimljivu ideju, a to je osnivanje katoličke župe u Plitvicama. Pokretanje inicijative i osnutak župe Plitvička jezera sežu na kraj 19. i početak 20. stoljeća. Društvo za uređenje i poljepšanje Plitvičkih jezera i okolice osnovano je 1883. godine s predsjednikom banom Ladislavom Pejačevićem, hrvatskim banom (1880. - 1883.). Nakon što je 1. kolovoza 1894. godine počela gradnja hotela istočno i nad jezerom Kozjak te uz raskrižje prometnica, u okviru Društva za uređenje i poljepšanje Plitvičkih jezera i okolice od 1895. djeluje poseban Odbor za gradnju rimokatoličke crkvice na Plitvicama s predsjednikom, zagrebačkim nadbiskupom Jurjem Posilovićem, senjsko-modruškim biskupom. Privremeno je uz hotel na Velikoj poljani podignuta drvena kapelica u kojoj se slavila misa 1896. godine. Sljedeće godine kraj hotela je sagrađena nova kapelica i 27. lipnja posvećena Blaženoj Djevici Mariji. U toj kapelici službu Božju obavljali su korenički župnici i svećenici koji bi se našli na Plitvicama. Za novu crkvu nacrt je 1905. godine izradio građevinski savjetnik i poznati arhitekt Herman Bollé. Do 1910. godine za gradnju nove crkve prikupljeno je 16. 000 kruna. Prvi svjetski rat prekinuo je rad Društva i radove na izgradnji nove crkve, a u to vrijeme i stara kapelica je već dotrajala. Godine 1926. dozvoljeno je da se misa može slaviti na otvorenom.

U drugoj polovici 20-ih godina 20. stoljeća brige oko gradnje nove crkve na Plitvicama prihvatio se rakovački župnik Ivan Kolaković koji je osnovao inicijativni odbor za gradnju crkve na Plitvicama i početkom 1928. godine dao tiskati letak za prikupljanje novca. Pokroviteljstva nad gradnjom prihvatio se Posilovićev nasljednik, zagrebački nadbiskup dr. Antun Bauer i 1929. godine u tu svrhu darovao 1 000 dinara. Biskup senjski i modruški ili krbavski, dr. Viktor Burić pokrenuo je 20. listopada 1939. novu akciju za prikupljanje novčanih priloga. U pismu priređenom za tu svrhu biskup Burić upozorio je na nedostatak prostora gdje bi na Plitvicama domaći i strani turisti mogli obavljati svoje vjerske pobožnosti. On je smatrao da posebice *stranci ne mogu dobiti dojam da se nalaze u zemlji koja je već 1 300 godina katolička i u kojoj živi katolički narod. Stoga je pitanje ne samo vjerske nego i pitanje naše narodne časti da se na Plitvičkim jezerima što prije podigne crkva koja će i domaćem i stranom posjetitelju kazati da se nalazi u hrvatskoj i katoličkoj zemlji.* Ova lijepa inicijativa radi novih ratnih događanja nije ostvarena.

S obzirom da je poslovanje i djelovanje društva prema starim pravila bilo dovedeno u pitanje moralo se pristupiti ponovnom osnutku društva prema novim pravilima o društvima i organizacijama. Ponovno osnivanje iznimno važnog društva, ne samo za Plitvice već i za cijelu Hrvatsku ostvareno je 31. ožujka 1932. godine. Sjedište je i dalje bilo u Zagrebu, a i svrha društva ostala je ista. Jedina promjena koja je izvršena bila je ona koja se odnosila na naziv društva. Naime, ukinućem »plemenskih« obilježja i naziva došlo je do promjena naziva pojedinih društava, a tako je i ovo promijenilo naziv u Društvo za unapređenje Plitvičkih jezera u Kraljevini Jugoslaviji.¹⁸ Društvo je i dalje nastojalo, surađujući s turističkim agencijama Savske Banovine, povećati broj posjetitelja pritom ne pokušavajući graditi nove sadržaje koji

¹⁶ HDA-UOZV-79, kut. 5133/1921., Društvo za uredjenje i poljepšanje Plitvičkih jezera u Zagrebu- odobrenje promjene pravila, br. 22.609/1923.,

¹⁷ Utemeljitelji su ovog dioničarskog društva bile su najvažnije zagrebačke banke, ali i otočke poput: Hrvatske dioničke štedionice u Otočcu, Srpske štedionice u Otočcu, Prve ličke štedionice. Od društava to su bile: Društvo za promet stranaca u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji, Dioničarsko društvo za izgradnju svratišta i kupališta Zagreb i naravno Društvo za poljepšanje Plitvičkih jezera. Od ličnosti utemeljitelji su bili: Dr. Božo Vinković, Franjo A. pl. Turk, dr. Tomislav Tomljenović, Slavko Rubetić, dr. Gojas Frank, dr. Ivo Petričić, dr. Oto Gavančić, dr. Živko Petričić, Srećko Berger, ing. Max Korenić, Tomislav Cividini, M. F. Častek, Vilko Mešković, Josip V. Orešković, Joso Prpić, Rudolf Pilepić, Josip Biondić, Šandor pl. Vučetić, Miroslav grof Kulmer, Miroslav Crnadak, Dr. Barun Vladimir Nikolić, Martin Pilar, Ivo Karlović, Edmund pl. Mihalović, Leo Grivičić, dr. Josip Brajković, Ivan Biskupović, Tošo Dolić i Ivan Gojtan. »Plitvička jezera d.d. poziv na opis dionica«, *Ličke novine*, 27. svibnja 1920., 4.

¹⁸ HDA- Savska banovina Unutrašnje odjeljenje (dalje: SBUO), f.144., Pov. II., Pravila društva za unapređenje Plitvičkih jezera u Kraljevini Jugoslaviji. k.br.2549-1932.

bi poboljšali kvalitetu boravka na Plitvičkim jezerima. Ipak, ovo će društvo biti zapamćeno kao subjekt koji je nastojao utjecati na povijesnu i gospodarsko-turističku ulogu prostora Like i Krbave, a osobito za mjesto Korenicu. A i najznačajnije je društvo koje je sjedište izvan prostora današnje Like. Upravo spomenute činjenice nedvojbeno su predstavljale društvo kao važan nacionalni i gospodarski subjekt, ali i kao temeljni okvir budućeg procesa zaštite Plitvičkih jezera.

2.3. Gospić - Društvo za poljepšanje Gospića i okolice

Društvo za poljepšanje Gospića i okolice bilo je gospićko građansko društvo koja je uvelike pridoni-jela estetskom izgledu grada na Novčici. Osnovano je 13. svibnja 1896. godine, a svrha joj je bila *poljepšavati Gospić sadjenjem i njegovanjem nasada i mesnog bilja stavljanjem predloga za poliepšanje privatnog vlasništva i stavljanjem predlogah za izvedenje javnih i občinskih gradjevina i okviru programa za polepšanje*.¹⁹ Središnja osoba ovog društva bio je pukovnik Gjuro Vrkljan koji je svojim angažmanom ranijih godina uvelike proljepšao šetalište Čardak i pokrenuo inicijativu za kvalitetno i moderno uređenje šume Jasikovac. Gospićku šumu je uredio na način da je zajedno s drugim članovima poticao sumještane na redovito održavnja vlastitih okućnica i vrtova pa je tako Gospić u samo dvije godine "narastao" u lijepo i uređeno županijsko središte. Posebno se pazilo na drvorede koji *daju mjestu krasnu vanjštinu i koriste zdravlju pučanstva*.²⁰ Godine 1897. u društvo je bilo učlanjeno 150 Gospićana koji su redovito organizirali pučke zabave u gospićkom novom izletištu - šumi Jasikovac.²¹ Takve zabave bile su humanitarnog karaktera, a u sklopu njih, uz glazbu održavale su se i biciklističke utrke. Društvo je imalo i senzibiliteta prema seljacima kojima je ulaznica za takve zabave bila svega pet novčića što je bilo dvostruko jeftinije nego za građanstvo.²² U zimskom razdoblju društvo je organiziralo predavanja i zabavne sastanke u prostorijama Ličke vile. Početni entuzijazam je s vremenom splasnuo te je društvo do početka Prvoga svjetskog rata postupno prestalo s radom. Razlog je nedovoljna svijest, posebice seljaka iz okolnih zaselaka za važnost ljepšeg okoliša i gradske infrastrukture. Pojedine članice društva žalile su se da se u Novčici više ne može kupati jer seljaci koriste Novčicu u centru grada za hranjenje stoke i ostale stočarske djelatnosti. Društvo očigledno nije uspjelo očuvati riječne obale u gradu pa je tako i jednoj kontinuiranoj brizi za okoliš došao kraj jer početkom 20. nema zabilježenog djelovanja ovog izrazito dobrotvornog građanskog društva. Gospić je tek pred Drugi svjetski rat dobio urbane vizure i naličje prave ličke metropole. Osim razvijenog školstva, željezničke povezanosti i općinski proračun je bio pozitivan te se pružila mogućnost uređenja i kozmetičkog dotjerivanja grada, poprečnih ulica i mjesnog groblja. Stoga se tek pred Drugi svjetski rat javila inicijativa za ponovnim pokretanjem rada Društva za poljepšanje mjesta. Ideju su pokrenuli samosvjesni zagrebački Ličani, ali nisu imali potrebnu podršku od gospićkih kotarskih vlasti. Stoga, do obnove društva nije došlo. Ipak, općinska vlast odvajala je veća novčana sredstva za ljepši izgleda grada koji je, kako su zabilježile gospićke novine, trebao svoju budućnost temeljiti i na razvoju turizma.²³

2.4. Udbina - Društvo za poljepšavanje mjesta Udbine

Na području hrvatske povijesne regije Krbave postojale su već spomenute inicijative u zaštiti krajolika, među kojima je zasigurno najpoznatija pošumljavanje zapadnog dijela krbavskog polja od strane buničkog²⁴ satnika Gideona Laudona. Na sličnom tragu krajem 19. stoljeća stanovnici Udbine, sjedišta

¹⁹ HDA-UOZV, f.79., Pravila Društva za poljepšanje Gospića i okolice, kut. 1525., k.br. 707/1896.

²⁰ »Drvoredi u Gospiću«, *Hrvat*, 5. kolovoza 1896., 3.

²¹ Jasikovac je prva planski zasađena vojnokrajiska šuma u Lici. U njoj su se u vrijeme Ličke pukovnije redovito održavale vježbe iz streljaštva kao i ostale vojne aktivnosti. Nakon ukinuća vojne krajine šuma je ostala zapuštena, ali zbog blizine grada i bioraznolikosti postala je izletnički potencijal koji su prepoznali upravo članovi društva za poljepšanje mjesta.

²² »Društvo za poljepšavanje Gospića«, *Hrvat*, god.3. br.18., 5. srpnja 1897. Riječ je o simboličnoj ulaznici, ako se uzme u obzir da su dnevne novine bile dvostruko skuplje nego ulaznica na ovakve zabave.

²³ Nikola, Matijević, »Iz metropole hrvatske Like«, *Lički Hrvat*, 4. ožujka 1938., 2.

²⁴ Bunić je naselje na zapadnom rubu Krbavskog polja.

nekadašnje srednjovjekovne biskupije, organizirano su pošumljavali mjesnu okolicu i samim time brinuli o šumskim zajednicama. Ključno mjesto u tim poduhvatima bio je lokalitet Karaula, tzv. Mollinarijev gaj.

Početak 20. stoljeća ulogu kulturnog i gospodarskog napretka ovog područja/prostora preuzelo je Društvo za poljepšanje mjesta Udbine. Ovo je društvo osnovano je u studenom 1907. godine. Članovi novog društva bili su članovi Hrvatske čitaonice, a priključili su se i stanovnici srpske narodnosti. Cilj je ovog društva, kako piše u pravilima, *poljepšavanje Udbine kao i najbliže okolice gradnjom shodnih puteva, nasadjivanjem voćaka i nasada kraj puteva i drugih praznih mjesta, nabavljenjem klupa za odmor, odstranjivanjem opaženih nepodobština itd.*²⁵ Njen je predsjednik Ivan Tomljenović, dugogodišnji član čitaonice. Uz Tomljenovića, privremeni odbor činili su kotarski liječnik Milan Thaller²⁶, kotarski načelnik Nikola Bogdanović i župnik Vinko Margan.²⁷ Društvo je djelovalo svega nekoliko godina jer su u prvom planu bili politički i stranački sukobi, a ne briga o okolišu.

2.5. Jablanac - Društvo za uređenje i poljepšanje Jablanca i okolice

Izgradnjom ličke željeznice i njezinim povezivanjem ličkog zaleđa s Karlobagom, na primorska mjesta počelo se drugačije gledati te su se i u njima počela izgrađivati morska kupališta. Iz toga razloga, pojavila se potreba za osnivanjem Društva čije bi aktivnosti bile usmjerene na izgradnju i uređivanje morskih kupališta. Vjerojatno je Društvo za uređenje i poljepšanje Jablanca i okolice u Jablancu utemeljeno 1909., no Pravila su odobrena 1910. godine.

U društvenim pravilima tiskanim u Senju 1909. godine u članku 2. piše da je svrha društva da: *rječju i činom podupire uređenje i poljepšanje Jablanca i okolice, kao morskog kupališta i klimatičkog (zimskog) lječilišta i da time učini boravak domaćem i stranom svietu što ljepšim i udobnijim.*²⁸ Za prvog predsjednika izabran je tadašnji kraljevski kotarski predstojnik Slavko Smrekar. Naredne godine članovi društva posadili su brojne drvorede, ali su uskoro ostali bez financijskih sredstava pa se i samo uređenje odvijalo stihijski. Početkom Prvoga svjetskog rata društvo je i dalje djelovalo s društvenim imetkom od 2.170 kruna. Na čelu društva su bili vodeći intelektualci i gospodarstvenici iz podvelebitskog kraja: predsjednik Slavko Smrekar, kraljevski kotarski predstojnik na Sušaku, potpredsjednik Antun Vukelić, bilježnik i upravitelj općine, tajnik ujedno i blagajnik: Gustav Schreiber, izvijestitelj za pomorsko ribarstvo; nadzornik radnji: Vinko Butorac, župnik te odbornici: Vjekoslav Turina, trgovac, Stjepan Miškulin, umirovljeni financijski nadstražar, Josip Rukavina, trgovac, Dragutin Zoričić, općinski blagajnik i Franjo Vukelić, pravnik.²⁹ Djelovanje ovog društva pomoglo je stanovništvu da se još bolje organizira u gospodarskom razvoju pa su netom pred Prvi svjetski rat osnovane ribarske zadruge čije je djelovanje financijski potpomagao i ondašnji ban Slavko pl. Cuvaj.³⁰

Nakon Prvog svjetskog rata u novoj Kraljevini SHS društvo sve više gubi na značaju te se broj članova smanjuje, pa je tako 1933. godine društvo imalo svega pet članova. Zadnja godišnja skupština društva bila je održana 1925. godine kada je izabrana uprava na čelu s predsjednikom dr. Alfonsom Šemperom, potpredsjednikom Ivanom Balenom, blagajnikom Nikolom Matijevićem, nadzornikom rada Vinkom Butorcem te odbornicima Rokom Mršićem, Franjom Lončarom, Vjekoslavom Butorcem i Jurom

²⁵ HDA-UOZV, f.79., Pravila Društva za poljepšanje mjesta Udbine, k.br.73.262/1907.

²⁶ Milan Ivan Franjo Thaller (28.7.1877. – 20.5.1952.) - doktor medicine. Studij medicine Thaller je započeo u Innsbrucku, a poslije nastavio i diplomirao 1902. u Beču. Liječničku karijeru započeo je kao pomoćni liječnik u Bolnici milosrdne braće u Zagrebu, da bi krajem 1906. godine bio premješten u Udbinu kao kotarski liječnik. Već je krajem 1907. godine napustio Udbinu i bio premješten u Vrbovsko. U Požegu dolazi 1929. godine gdje postaje šef klinike. U razdoblju od 1929. do 1935. godine dr. Milan Thaller obavio je 33 350 liječničkih pregleda i 10 613 sistematskih pregleda. Dr. Thaller predavao je i Higijenu učenicima Gimnazije, Poljoprivredne škole i Ženske stručne škole. Bio je i predsjednik Crvenog križa. WITTENBERG, Tomislav, »Osam generacija Thallera«, *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice*, 15(2008), 213.

²⁷ »Kr. županijske i kotarske oblasti i gradska poglavarstva«, u: *Zvonimir- hrvatski ilustrovani koledar*, Zagreb, 1907., 138.

²⁸ HDA-UOZV, f.79., kut.16., Pravila Društvo za uređenje i poljepšanje Jablanca i okolice u Hrvatskom Primorju. k.br.1897-1910.

²⁹ »Društvo za uređenje i poljepšanje mjesta Jablanca i okolice«, *Jutarnji list*, 18. siječnja 1914., 5.

³⁰ Ban je donirao 3000 kruna ribarskim zadrugama na području općine Jablanac i time pružio nadu u ekonomski razvoj mjesta i ostanak stanovništva. »Kraljevski povjerenik i promicanje interesa Primorja«, *Jutarnji list*, 18. rujna 1912., 2.

Borovcem. Uz pomoć ondašnjeg ministarstva prometa društvo je izgradilo kupalište i uredilo staze do zaštićene uvale Zavratnica. Godine 1933. društvena imovina sastojala se od kupališta i novčanog udjela od svega 1.320 dinara. Društvo je prestalo s radom, a cjelokupnu je društvenu imovinu preuzelo tzv. Kupališno povjerenstvo koje je djelovalo zahvaljujući financijskim potporama općinskih vlasti.³¹

2.6. Senj - Društvo za uređenje i poljepšanje Senja i okolice

Društvo za poljepšanje Senja i okolice osnovali su 1913. godine gimnazijski profesori i inženjeri šumarstva i to sa svrhom *da uznastoji marno oko poljepšanja grada Senja i najbližje okolice njegove. Ovu će svrhu postignuti time, da će uznastojati, kako bi se na zgodnim mjestima podizali nasadi; da sadi voćke i drugo stablje; da nabavlja i postavlja klupe za odmor; da potiče privatnike posjednike kuća, kako bi uznastojali, da im kuće dobiju što ljepše vanjsko lice i uredniji izgled; da odstranjuje razne nepodobštine, koje bi nagrdjivale grad; da ide svakomu na ruku, koji kani u Senju podići bilo kuću bilo kakovu drugu javnosti namjenjenu uredbu; da upriličuje zabave, svečanosti i izlete u okolicu senjsku.*³² Članovi društva bili su istaknuti profesori senjske gimnazije poput dr. Ante Lončarića, prof. Viktora Rivošehija i Frane Šojata. Posebna pažnja pridavala se novom kupalištu koje se razvilo od starog vojnog kupališta. Društvo za vrijeme Prvog svjetskog rata nije djelovalo, iako su zabilježene određene akcije oko uređenja senjskih parkova i šetnica.

Društvo nije obnovilo rad u monarhističkoj Jugoslaviji. Njenu ulogu donekle je preuzeo Inspektorat za pošumljavanje krša i goleti i uređenje bujica dok je brigu za morsko kupalište preuzela gradska uprava.³³

2.7. Karlobag - Društva za unapređenje Karlobaga i okolice

Još u vrijeme Austro-Ugarske Monarhije točnije 1913. godine u Karlobagu je osnovano Društvo za uređenje i poljepšanje mjesta Karlobag i okolice u Hrvatskom primorju čiji su članovi aktivnim sudjelovanjem uspjeli urediti centar mjesta na način da su izgradili kupalište koje je i danas u funkciji te su omogućili razvoj Karlobaga kao vodećeg podvelebitskog mjesta za ljetni turizam. Imovina društva početkom Prvoga svjetskog rata iznosila je svega 208 kruna i 36 forinti. Nakon Prvog svjetskog rata u Karlobagu više ne nalazimo ovo društvo već u mjestu djeluje samo čitaoničko društvo.³⁴ Tek će nekolicina Karlobažana petnaest godina poslije u Zagrebu osnovati društvo za poljepšanje mjesta i na neki način povezati djelovanje ovog društva iz vremena Austro-Ugarske Monarhije.

Ipak, porastom broja turista u Karlobagu i njegovoj okolici javila se potreba za osnutkom novoga društva i to Društva za promet stranaca u Karlobagu koje je imalo vrlo slične ciljeve i djelovanja kao i prethodno društvo za poljepšanje. Tako je središnji cilj ovog društva bio unapređivanje prometa putnika i razvoj turizma u Karlobagu, a samim time širenje i propagiranje važnosti turizma za lokalno stanovništvo.³⁵ Ovo je društvo osnovano 1932. godine, a prvi predsjednik društva bio je Josip Ignačev Budak. On i nekolicina Karlobažana pomogli su razvoju mjesta, ali tome je doprinijela i kvalitetnija veza sa sumještanima koji su živjeli u Zagrebu te koji su dvije godine ranije osnovali Društvo za uređenje mjesta Karlobag u Zagrebu. Za svoj angažman u razvoju turizma u Karlobagu i okolici Društvo za promet stranaca primilo je priznanje Saveza za unapređenje turizma iz Sušaka te od Inspektorata za pošumljavanje krša iz Senja. Tako je zahvaljujući agilnim stanovnicima ovo podgorsko mjesto imalo čak tri društva koja su se brinula o ekonomskom, turističkom napretku mjesta, ali i očuvanju prirodnog okoliša. Može se zaključiti da je zajedničkim angažmanom spomenutih društava i pojedinaca Karlobag pretvoren u lijepo turističko mjesto iako su bile smanjene gospodarske investicije a i broj stanovnika je trajno stagnirao.

³¹ HDA-SBUO, f.144., Pov. II., Društvo za uređenje i poljepšanje Jablanca i okolice- raspust.k.br. 3298-1934.

³² HDA-UOZV, f.79., Pravila Društva za poljepšanje grada Senja i okolice, k.br.5231/1913.

³³ BRILIĆ IVAN, *Građanske udruge u Lici od 1860. – 1940.*, Zagreb: Hrvatski studiji, 2013., 202.

³⁴ HDA-UOZV, f.79., kut.5131/1921., Izkaz društava koja djeluju na teritoriju ličko-krbavske županije temeljem odobrenih pravila po zemaljskoj vladi, k.br.19 294/1921

³⁵ HDA-SBUO, f.144., Pravila »Društva za promet stranaca« u Karlobagu, k.br.2629/1932.

2.8. Korenica - Društvo za poljepšanje mjesta Korenice

Iako je Društvo za poljepšanje mjesta Korenice osnovano tek 1920. godine, u mjestu su još 1888. godine zabilježene mjesne inicijative za brojna pošumljavanja krša. Društvo za poljepšanje mjesta Korenice jedino je društvo dobrotvornog karaktera na području kotara Korenica. Osnovali su je tadašnji kotarski upravitelj Svetislav Georgijević, kraljevski sudbeni niži činovnik Stevo Orlić i gimnazijski nastavnik Franjo Osterman.³⁶ Osim spomenutih pojedinaca u društvo su bili učlanjeni i predstavnici crkvene vlasti kao i brojni trgovci i obrtnici.³⁷ Društvo je djelovalo svega tri godine i nije ostvarilo vidljivije rezultate u uređenju mjesta i mjesnog okoliša.³⁸

2.9. Krasno - Društvo za unapređenje mjesta i okolice Krasna

Društvo za unapređenje mjesta i okolice Krasna osnovano je 1932. godine i to s manjim brojem članova, uglavnom mještana raznih profesionalnih usmjerenja. S obzirom da je riječ o zaštićenom okolišu i netaknutoj prirodi u samome mjestu, članovi ovog društva imali su zajedničku ideju o razvoju mjesta, i to prvenstveno kroz turističku djelatnost, odnosno kroz uređenje šetnica i vidikovca. Osim navedenih aktivnosti u društvu su nastojali zainteresiranim ulagačima pomoći u gradnji vila ili bilo koje kvalitetne ideje u uređenje javnih zgrada. Ukratko, nastojalo se svim mehanizmima pomoći u gospodarskom i prosvjetnom unapređenju Krasna i okoliša.³⁹ Pozitivni koraci u razvoju mjesta koji su bili ostvarivani zahvaljujući djelovanju Društva nasilno su prekinuti ratnim događanjima Drugoga svjetskog rata.

3. ZAKLJUČAK

Do Drugog svjetskog rata na prostoru Like neovisno o godini nastajanja djelovalo je deset društava za poljepšanje mjesta, od kojih je jedno društvo imalo sjedište u Zagrebu. Analizom djelatnosti ovih društava vidljivi su veći ili manji, ali ipak pozitivni pomaci u zaštiti prirodnog okoliša. Međutim, zamjetni su određeni neuspjesi u planiranom uređenju i zaštiti ličkih prirodnih i kulturnih posebnosti. Iako je na prostoru Like djelovao veliki broj društava, posebice ako se uzme u obzir višestoljetna gospodarska i kulturna izoliranost, uglavnom su samo neke uspjele postojati određeni niz godina i ostvariti prepoznatljivija uređenja mjesta i okoliša. Razlog tomu leži u činjenici što je riječ o organizacijama malog broja ljudi koji su mahom bili državni činovnici i intelektualci s kratkim boravkom u Lici. Te su ključne osobe za razvoj nekog ličkog mjesta svojim odlaskom na neki način i zaustavile pozitivne pomake u uređenju mjesta u kojima su djelovali. Naime, Lika je za svih njih i dalje nosila atribut »štrafstanacija«, prostor u koji se ide raditi po kazni. Jedan dio tih intelektualaca čvršće se povezo s lokalnim posjednicima i zajedno s njima radio za privatni interes, a na za opće dobro. Tako je primjerice Društvo za poljepšanje Gospića i okolice izgubilo svoje opće društveno dobrotvorno značenje i postalo je izvor zarada nekolicine moćnih ličnosti iz gospićkog javnog života. Posljednji i najvažniji razlog kratkom djelovanju društava za poljepšanje mjesta nalazi se u činjenici da je 1914. godine započeo najkrvaviji sukob u povijesti čovječanstva i društva ovakvog karaktera nisu imala svrhu a isto tako Zakonom iz 1914. bio je i zabranjen rad svih društava osim humanitarnih. Nakon Prvog svjetskog rata veliki broj društava za poljepšanje mjesta nije obnovio svoje djelovanje. Ipak, osnovana su nova društva koja su se temeljila na starim načelima zaštite okoliša, ali im je ipak temeljna važnost bila turistički i ekonomski razvoj mjesta i bliže okolice. Ta društva za unapređenje mjesta kao što su Krasno, Korenica i Karlobag osnovana su u 30-im godinama i nisu uspjela u većem broju pobuditi interes kod lokalnog stanovništva, a i bile su kratkoga vijeka jer su uslijedila ratna događanja. Iz navedenih razloga možemo zaključiti da je u razdoblju Austro- Ugarske Monarhije

³⁶ HDA-UOZV, f.79., kut.5131/1921., Izkaz društava koja djeluju na teritoriju ličko-krbavske županije temeljem odobrenih pravila po zemaljskoj vladi, k.br.19 294/1921.

³⁷ HDA-UOZV, f.79., kut.5133/1921., Odobrenje pravila Društva za poljepšanje mjesta Korenice., k.br.23 399/1921.

³⁸ BRLIĆ, I., 2013: 169.

³⁹ HAD - SBUO, f. 148., Pravila Društva za unapređenje mjesta i okolice Krasna, k.br. 775/1932.

postojalo više društava za poljepšanje mjesta i da su njihove djelatnosti bile kvalitetnije ostvarene i od lokalnih aktera i političke elite pozitivno primjene. Ako pak gledamo s današnje perspektive razvoja i zaštite Like uočavamo određene probleme ali i izazove u razvoju onog dijela civilnog društva koje za primarni zadatak ima zaštitu prirodnog okoliša. Prema podacima službenih stranica Ministarstva uprave, u Registru udruga 2013. godine pronalazimo podatak da Ličko-senjska županija broji 585 registriranih društava među kojima dominiraju sportske, gospodarske, kulturne i udruge Domovinskog rata.

S druge strane, najmanji je broj društava povezanih sa znanosti, kulturom, zaštitom žena i ženskih prava, te onih vezanih uz okupljanje i zaštitu djece, mladih i obitelji. Također je malo društava koje podržavaju zaštitu svih ljudskih prava, kao i zdravstvenih i prosvjetnih društava, te je svega jedno društvo za zaštitu okoliša.⁴⁰

Isto tako, vidljiv je manjak ključnih socijalnih aktera i nedovoljna koherentnost ciljeva i planova lokalnih i državnih institucija, a posebice su prisutne nejasne strategije u zaštiti ali i upravljanju 30% zaštićenog okoliša najveće hrvatske županije. Burnim 20. stoljećem određeni problemi u zaštiti ličkog okoliša vuku korijene i iz vremena kada su u Lici djelovala društva za poljepšanje mjesta. Ipak, neupitna je snažnija podrška lokalnih vlasti društvima koje su na bilo koji način nastojala urediti i zaštititi okoliš. Danas takvih inicijativa i potrebne suradnje nema. Društva za poljepšanje mjesta zajedno s Imovnim općinama i školskim vrtovima čiji su nositelji bili malobrojni ali stručni pojedinci, ostvarivale su značajne rezultate u uređenju Gospića, Udbine, Jablanca, Senja, Karlobaga i drugih mjesta, te njihovi rezultati mogu biti ogledan primjer za buduće korake u zaštiti u turističkom održivom razvoju najzaštićenije hrvatske regije.

SUMMARY

Although this paper as the central element has the existing associations that have influenced primarily on the esthetical view of the places and their nearby environment, it is important to emphasize the circumstances that have influenced the associations' activities, and to indicate the area that these associations have included. It is precisely the environment of Lika region the one that is for centuries under the climatic and vegetation alterations, but also under the changes of human adjustments to the natural resources. The area of Lika region has always been in synergy with the people who have been connected with the environment not just due to economic needs, but due to respect they have felt for the environment as the equal co-partner of the life on Earth. Systematic interventions regarding the environment existed in Lika region even during the Military Border. Especially significant was the venture of the Austrian general and soldier Ernst Gideon von Laudon who in 1746 systematically planted the grove at the area of sandy Krbava Field. At the area of Lika and Podgorje several associations for embellishment and protection of the places and their surroundings have been established. These associations had economic interests because careful protection of the places has been a model that has served for the attraction of the foreigners interested in those places, whereas the city environment has been an indicator of the progress and civilized attitude towards the natural and cultural environment. The emphasis of this scientific paper is precisely the introduction of these associations, their members and the steps they have taken regarding the aesthetic protection and the ecological consciousness. Therefore, this scientific paper has a goal to present and argue the real effects of the functioning of the associations for the embellishment of the places and their environment, but it also tends to examine were these only the formal initiatives of a small part of the city elite.

⁴⁰ BUŠLJETA TONKOVIĆ, Anita, *Mogućnosti održivog razvoja Srednje Like - Sociološka analiza lokalnog ljudskog i socijalnog kapitala*, Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu, 2014., 174.

Ekonomska i ekohistorija
Economic- and Ecohistory

Časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša

Journal for Economic History and Environmental History

Volumen X. / Broj 10
Zagreb - Samobor 2014.
ISSN 1845-5867
UDK 33 + 9 + 504.3

Nakladnici / Publishers:

Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju
Society for Croatian Economic History and Environmental History
Ivana Lučića 3, HR - 10000 Zagreb
tel.: +385/1/4092-148, fax: +385/1/4092-879
sites.google.com/site/ekoekohist/

Izdavačka kuća Meridijani
p.p. 132, 10430 Samobor
tel.: 01/33-62-367, faks: 01/33-60-321
e-mail: meridijani@meridijani.com
www.meridijani.com

Sunakladnici / Co-publishers:

Međunarodni istraživački projekti: »Triplex Confinium - Hrvatska višegraničja u euromediterranskom kontekstu« (voditelj prof. dr. sc. Drago Roksandić) i Triplex Confinium - »Hrvatska riječna višegraničja« (voditeljica: prof. dr. Nataša Štefanec) Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Glavni i odgovorni urednik / Editor-in-chief:

Hrvoje Petrić

Uredništvo / Editorial Staff:

Dragutin Feletar, Željko Holjevac, Mira Kolar-Dimitrijević, Dubravka Mlinarić, Nenad Moačanin, Hrvoje Petrić, Drago Roksandić, Mirela Slukan Altić, Ivica Šute

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board:

Drago Roksandić - predsjednik (Zagreb), Daniel Barić (Le Havre-Pariz, Francuska), Slaven Bertoša (Pula), Zrinka Blažević (Zagreb), Tatjana Buklijaš (Auckland, New Zealand), Goran Đurđević (Požega), Josip Faričić (Zadar), Borna Fürst Bjeliš (Zagreb), Boris Golec (Ljubljana, Slovenija), Hrvoje Gračanin (Zagreb), Paul Hirt (Tempe, SAD), Andrej Hožjan (Maribor, Slovenija), Halil Inalcik (Ankara, Turska), Egidio Ivetic (Padova, Italija), Silvije Jerčinović (Križevci), Karl Kaser (Graz, Austrija), Isao Koshimura (Tokio, Japan), Marino Manin (Zagreb), Christof Mauch (München, Njemačka), Kristina Milković (Zagreb), Ivan Mirnik (Zagreb), Mirjana Morosini Dominick (Washington D.C., SAD), Géza Pálffy (Budimpešta, Mađarska), Daniel Patafta (Zagreb), Hrvoje Petrić (Zagreb), Lajos Rácz (Szeged, Mađarska), Gordan Ravančić (Zagreb), Marko Šarić (Zagreb), Mladen Tomorad (Zagreb), Jaroslav Vencalek (Ostrava, Češka), Milan Vrbanus (Slavonski Brod, Zagreb), Frank Zelko (Burlington, VT, SAD), Zlata Živaković Kerže (Osijek), Ivana Žebec Šilj (Zagreb)

Prijelom / Layout:

Saša Bogadi

Za nakladnike / Journal directors:

Petra Somek, Hrvoje Petrić

ISSN 1849-0190 (Online)

ISSN 1845-5867 (Tisak)

Tisak / Print by:

Bogadigrafika, Koprivnica 2014.

Adresa uredništva / Mailing address:

Hrvoje Petrić (urednik)
Odsjek za povijest, Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
e-mail: hrvoje.petric@ffzg.hr
ili Vinka Vošickog 5, HR-48000 Koprivnica

Tiskano uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa RH i Koprivničko-križevačke županije

Na naslovnici / Cover:

Idrija prema Valvasorovoj Topografiji Kranjske iz 1679.

Ekonomsku i ekohistoriju referiraju:

CAB Abstracts

HISTORICAL ABSTRACTS, ABC CLIO Library, Santa Barbara, California, USA

AMERICA: HISTORY AND LIFE, Washington, USA

JOURNAL OF ECONOMIC LITERATURE (JEL), Pittsburgh, USA

CENTRAL AND EASTERN ONLINE LIBRARY, Frankfurt am Main, Deutschland

ECONLIT - AMERICAN ECONOMIC ASSOCIATION, Nashville, USA